

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/4

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA’MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 5 **ЭРГАШЕВ ИКРОМ АБДУРАСУЛОВИЧ**
Солиқ низоларини муқобил ҳал этишнинг
ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш
масалалари
- 12 **ЙЎЛДОШЕВ АЗИЗЖОН ЭРГАШ ЎҒЛИ**
Ўзбекистонда жамоатчилик муҳокамаларини
ҳуқуқий тартибга солишнинг долзарб масалалари
- 25 **АБДУВАЛИЕВ МАҚСУДЖОН
АБДУРАШИД ЎҒЛИ**
Ўзбекистонда қурилиш соҳасини тартибга
солувчи ҳуқуқий асосларнинг вужудга келиши
- 34 **РАҲИМОВ ДИЛМУРОДЖОН
ҒУЛОМЖОН ЎҒЛИ**
Давлат фуқаролик хизматида меритократия
тамойилини қўллашнинг ташкилий-ҳуқуқий
масалалари

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 42 **USMONOVA MUNISKHON YULDOSH QIZI**
Definition and classification of voidable
transactions
- 50 **ХУДАЙБЕРГЕНОВ БЕҲЗОД
БАХТИЁРОВИЧ**
Ғарбда тўловга қобилиятсизлик (банкротлик)
ҳуқуқи ривожланиши ва асосий принциплар
шаклланиши
- 66 **ЖОЛДАСОВА ШАҲНОЗА БОТИРОВНА**
Чет эл ҳуқуқи нормалари ҳамда чет эл
ҳуқуқига ҳавола этиш тушунчаси ва моҳияти

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI.
PROKUROR NAZORATI.
HUQUQNI MUHOFAZA QILISH
FAOLIYATINI TASHKIL ETISH.
ADVOKATURA

76 **БАКАЕВ ШАХРИЁР БАХТИЁРОВИЧ**
Маъмурий суд иш юритуви тушунчаси ва
мазмун илмий-назарий таҳлили

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI,
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI.

83 **НАЖИМОВ МИРАТДИЙИН
ШАМШЕТДИНОВИЧ**
Оилага ва ёшларга қарши жиноятлар учун
жавобгарлик белгиланган жиноят қонуни
нормаларининг ривожланиш тарихи

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

92 **НИЯЗОВ МАКСУД КАДАМОВИЧ**
Опыт зарубежных стран по реализации
требований допустимости доказательств
при производстве по уголовным делам

102 **ПРИМОВ БАХТИЁР ОЛИМ ЎҒЛИ**
Дастлабки терговда ахборот-коммуникация
технологияларини қўллашнинг процессуал-
ҳуқуқий асослари

12.00.11 – PARLAMENT HUQUQI

111 **АББОСХОНОВ ТОИРХОН ХАСАН ЎҒЛИ**
Парламент фаолияти учун ахборот-таҳлилий
маълумотномаларни тайёрлашнинг ўзига
хос хусусиятлари

UDC: 343 (042)(575.1)
ORCID: 0000-0002-2073-3733

ОИЛАГА ВА ЁШЛАРГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИК БЕЛГИЛАНГАН ЖИНОЯТ ҚОНУНИ НОРМАЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ

Нажимов Миратдийин Шамшетдинович,
Қорақалпоқ давлат университети
“Жиноий-ҳуқуқий ва фуқаролик-ҳуқуқий”
фанлар кафедраси мудири, юридик фанлар номзоди, доцент
e-mail: n.miratdin@karsu.uz

Аннотация. Мақолада оилага ва ёшларга қарши жиноятлар тушунчаси ва моҳияти, ушбу турдаги жиноятлар учун жавобгарлик масалалари, жавобгарлик назарда тутилган ва белгиланган жиноят қонунчилиги нормаларининг ривожланиш тарихи ўрганилган. Шунингдек, вояга етмаган шахсларнинг ҳаёти ва ҳафсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатларни муҳофаза қилиш давлат ва ҳуқуқ ривожининг илк босқичларида ҳуқуқ нормалари акс этган. Жумладан, Авестода, ундан кейин шариат қонунларида, хусусан, ислом динида ҳам жиноят ва жазо масалалари тўлиқ тартибга солинган. Жиноятлар: шахсга қарши; мулкка қарши; оилага қарши; эътиқодга қарши жиноятларга бўлиниб, жиноят субъектлари сифатида одам ҳам ҳайвон ҳам эътироф этилган. Жиноят субъектлари тушунчаси замирида шахснинг бирон-бир динга мансублиги ётган. Бироқ Авестода айнан “оила ёки ёшларга қарши жиноятлар” ҳақида сўз юритилмаган, лекин унинг у ёки бу нормаларида биз ўрганаётган жиноятларнинг баъзилари учун жавобгарлик назарда тутилган. Жиноятчиликка қарши курашнинг илдизлари жуда қадим замонларга бориб тақалади. Маълумки VII асрда юртимизга ислом дини кириб келган ва чоризм босқинига қадар мамлакатимиз ҳудудида шариат ҳуқуқи амал қилган. Шариат ҳуқуқига кўра жиноятга жалб этган шахс иштирокчи ҳисобланган.

Калит сўзлар: оила, ёшлар, жиноят ва жазо, қози, ислом ҳуқуқи, моддий таъминлашдан бўйин товлаш, жавобгарлик, жиноят қилишга ундаш, жиноятга жалб этиш, жисмоний ёки руҳий тазйиқ, ҳаракат, ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш, ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ НОРМ УГОЛОВНОГО ПРАВА, УСТАНОВЛИВАЮЩИХ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ СЕМЬИ И МОЛОДЕЖИ

Нажимов Миратдийин Шамшетдинович,
Заведующий кафедры “Уголовно-правовой и гражданско-правовой дисциплины”
Каракалпакского государственного университета,
кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В статье исследуются понятие и сущность преступлений против семьи и молодежи, вопросы ответственности за данный вид преступлений, история развития норм уголовного права, за которые предусмотрена и установлена ответственность. Защита общественных отношений, обеспечивающих жизнь и безопасность несовершеннолетних также находит свое отражение на ранних этапах развития государства и права. В

частности, в Авесте, а затем и в шариате, особенно в исламе, полностью регулируются вопросы преступления и наказания: против личности; против собственности; против семьи. В основе концепции преступных субъектов лежит принцип свободы человека. Однако в Авесте конкретно не упоминаются «Преступления против семьи или молодежи», но ее нормы частичны. Ответственность за некоторые из преступлений, которые мы изучаем. Корни борьбы с преступностью уходят в древние времена. Известно, что ислам вошел в нашу страну в VII веке, и до нашествия царизма в нашей стране действовали законы шариата.

Ключевые слова: семья, молодёжь, преступление и наказание, судья, исламское право, уклонение от материального обеспечения, ответственность, подстрекательство к совершению преступления, привлечение к совершению преступления, физическое или психическое давление, действие, вступление в половую связь с лицом, не достигшим шестнадцати лет, развратные действия в отношении лица, не достигшего шестнадцати лет.

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW NORMS ESTABLISHING RESPONSIBILITY FOR CRIMES AGAINST FAMILY AND YOUTH

Najimov Miratdiyin Shamshetdinovich,

Head of the Department of Criminal Law and Civil Law Discipline,
Karakalpak State University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Abstract. The article examines the concept and essence of crimes against the family and youth, issues of responsibility for this type of crime, the history of the development of the norms of criminal law for which responsibility is provided and established. The protection of public relations that ensure the life and safety of minors is also reflected in the early stages of the development of state and law. In particular, in the Avesta, and then in the Sharia law, especially in Islam, the issues of crime and punishment are fully regulated. Crimes is divided into such types as against the person; against property; against family; against faith and both humans and animals were recognized as the subjects of the crime. The concept of criminal subjects is based on the principle of human freedom. However, Avesta does not specifically mention "Crimes against family or Youth", but its Norms are partly responsible for some of the Crimes that we study. The roots of the fight against crime go back to very ancient times. It is known that Islam waded in our country in the 7th century, and before the invasion of tsarism, Sharia law was in force in our country. According to Sharia law, a person who is involved in a crime is considered to be the participant of the crime.

Keywords: family, youth, crime and punishment, judge, Islamic law, evasion of material support, responsibility, incitement to commit a crime, involvement in the commission of a crime, physical or mental pressure, action, sexual intercourse with a person under the age of sixteen, dissolute actions against a person under the age of sixteen.

Оилага ва ёшларга қарши қаратилган қилмишлар учун жавобгарлик масаласи оила институти мавжуд бўлганидан бери қизғин баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келади.

Давлат ва ҳуқуқ ривожининг илк босқичларида ҳуқуқ нормалари дастлаб во-яга етмаган шахсларнинг ҳаёти ва хавфсиз-лигини таъминловчи ижтимоий муносабат-ларни муҳофаза қилишга йўналтирилган.

Жумладан, Авестода ҳам жиноят ва жазо масалалари тўлиқ тартибга солин-ган. Жиноятлар: шахсга қарши; мулкка қарши; оилага қарши; эътиқодга қарши жиноятларга бўлиниб, жиноят субъектла-ри сифатида одам ҳам, ҳайвон ҳам эъти-роф этилган. Жиноят субъектлари тушун-часи замирида шахснинг бирон-бир динга мансублиги ётган [1, 129]. Бироқ Авестода айнан "оила ёки ёшларга қарши жиноят-

лар” ҳақида сўз юритилмаган, лекин унинг у ёки бу нормаларида биз ўрганаётган жиноятларнинг баъзилари учун жавобгарлик назарда тутилган.

Жиноятчиликка қарши курашнинг илдизлари жуда қадим замонларга бориб тақалади. Маълумки VII асрда юртимизга ислом дини кириб келган ва чоризм босқинига қадар мамлакатимиз ҳудудида шариат ҳуқуқи амал қилган. Шариат ҳуқуқига кўра жиноятга жалб этган шахс иштирокчи ҳисобланган. Жиноятда иштирокчи сифатида қатнашган шахс эса мусулмон ҳуқуқига кўра «тазир» деб номланувчи жиноят турини содир этганликда айбланган ва бу тоифадаги ишлар қозилар иштирокида кўриб чиқилган. Мазкур жиноят айнан вояга етмаган шахсни жиноятга жалб қилиш бўлмаса-да, унинг бир кўриниши, асоси сифатида баҳоланиши мумкин.

Шариат қонунларида, яъни ислом ҳуқуқида жиноий қилмишлар ҳам бошқа тақиқланган, қораланадиган ва номақбул амаллар “Аллоҳ чегаралари”ни бузиш деб баҳоланган [2, 345]. Ал-Мавардийнинг фикрига кўра, “расмий юридик маънодаги ҳуқуқбузарлик деганда, Аллоҳ тақиқлаган ва жазолайдиган қилмишни содир этиш тушунилади” [3, 219].

Бундан ташқари, муқаддас Ислом динида ҳам оилага алоҳида эътибор қаратилган. Чунки Ислом динида оила таълим ва тарбиянинг биринчи ўчоғи ҳисобланган [4, 348].

Етук давлат арбоби ва лашкарбоши Амир Темир “Темур тузуклари”да, “амир этдимки, ўғри ва қароқчиларни “Ясо” асосида жазоласинлар, фасодчи, бузуқи, нафси ёмон кишиларни мамлакатдан ҳайдасинлар” [5, 96] – деган эди. Айни нормадаги бузуқи, фасодчи кишилар деганда вояга етмаган шахсни жиноятга жалб қилган шахслар ҳам тушунилиши мумкин.

XIV аср илм-фанининг ёрқин намоёндаси ҳисобланган Жалолиддин Девонийнинг “Болалар тарбияси ҳақида” асаридаги

одоб-ахлоқ ва ёшлар тарбиясига бағишланган чуқур фалсафий ғоялари, Кайковуснинг “Қобуснома” асаридаги болаларни ахлоқий тарбиялашга йўналтирилган қарашлари бугунги кунда ҳам ёшларни тўғри йўлга бошлашда, инсоният ва жамиятга нисбатан турли хил қабихликларни амалга оширмасликка ундашда муҳим аҳамият касб этган.

Вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этиш бевосита ҳуқуқий норма билан тартибга солиниши XX асрга бориб тақалади. Унга қадар мазкур муносабатлар диний нормалар ёки одат ҳуқуқи билан тартибга солинган.

Оилага ва ёшларга қарши қаратилган қилмишлар учун жиноий жавобгарлик белгиланган қонун ҳужжатларининг ривожланиш тарихини ўрганар эканмиз, асосий эътиборимизни мамлакатимизда жиноят қонунчилиги кодификация қилинган ва таҳлил этилаётган жиноят учун алоҳида жиноят тури сифатида санкция қатъий белгиланган даврларга қаратишни мақсадга мувофиқ, деб топдик.

Маълумки, мамлакатимизда XX асрнинг 20-йилларига қадар шариат қоидалари ҳуқуқнинг асосий манбаи сифатида амал қилган. Чор Россияси истилосидан кейин, давлатимиз ҳудудида Чор Россиясига қарам бўлган Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги сақланиб қолинди, Қўқон хонлиги эса, тугатилиб, Туркистон ҳарбий округи сифатида Чор Россияси таркибига расман қўшиб юборилди. 1917 йилги Октябрь тўнтаришидан кейин эса, 1920 йилда Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги тугатилиб, Бухоро [6, 45] ва Хоразм ХССРлари [7, 30] ташкил этилди. Туркистон ҳарбий округи [8, 16] эса, Туркистон АССР сифатида РСФСР таркибига киритилди.

1959 йил 21 майда Ўзбекистон ССРнинг янги ЖК қабул қилинди ва ушбу кодекс [9, 84] 1960 йил 1 январдан кучга кирди.

1959 йилги Ўзбекистон ССР Жиноят қонунида ҳам мазкур турдаги қилмишлар

учун жавобгарлик белгиланганлигини кузатиш мумкин.

Жумладан, Ўзбекистон ССРнинг ЖК 95-моддаси жинсий жиҳатдан етилмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш, шунингдек жинсий жиҳатдан етилмаган шахс билан унинг ахлоқини бузиб ёки бузуқ формаларда жинсий алоқа қилиш;

96-моддаси (ёш болаларни бузиш)да ёш болаларни, уларга нисбатан уятсиз ҳаракатларда бўлиб, бузиш;

98-моддаси (никоҳ ёшига етмаган шахсни эрга бериш ва бундай шахс билан никоҳда бўлиш)да никоҳ ёшига етмаган шахс билан никоҳда бўлиш; жинсий жиҳатдан етилмаган шахс билан никоҳда бўлиш; никоҳ ёшига етмаганларни ота-оналар ёки бошқа шахслар томонидан эрга бериш;

99-моддаси (икки хотинли ёки кўп хотинли бўлиш)да икки хотинли ёки кўп хотинли бўлиш, яъни умумий бир рўзғор асосида икки ёки бир неча хотин билан эр-хотин бўлиб туриш;

104-моддаси (нафақа тўлашдан ёки болаларини боқишдан қасддан бош тортиш)да болаларини боқиш учун суд томонидан белгиланган нафақани (алимент) тўлашдан қасддан бош тортиш, шунингдек ота-оналарнинг ўз тарбиясидаги вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз бўлган болаларини боқишдан қасддан бош тортишлари;

105-моддаси (васийлик ҳуқуқларини суистеъмол қилиш)да васийлик, тарбия назорати ёки ҳомийлик (патронат)дан ғараз мақсадда васийликдаги боланинг зарарига фойдаланиш ёки васийликда бўлган болаларни назоратсиз ҳамда тегишли моддий ёрдамсиз қолдириш;

106-моддаси (ота-онага ёки эр-хотиннинг бир-бирига моддий ёрдам беришдан бош тортиши)да меҳнатга лаёқатсиз ота-онага ёки эр-хотиннинг бир-бирига суд томонидан белгиланган моддий ёрдамни беришдан бош тортиш;

107-моддаси (бировнинг боласини ўғирлаш ёки алмаштириш)да бировнинг

боласини ғараз мақсадда, ўч олиш мақсадида ёки бошқа шахсий ниятда ўғирлаш ёхуд алмаштириш каби қилмишлар мазкур диссертация доирасида таҳлил этилаётган оилага ва ёшларга қарши жиноятларга мос келади [10, 91].

1991 йилда мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритгандан сўнг, янги давлат тузуми, янги ижтимоий-иқтисодий тузум ва бозор муносабатларига асосланган Ўзбекистон Республикасида янги Жиноят кодекси қабул қилиш зарурати юзага келди. Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ислохотлар натижасида ижтимоий муносабатларни янада ривожлантириш, демократик ўзгаришларни чуқурлаштириш, умуминсоний қадриятларни ҳимоя қилишнинг кафолатларини кучайтириш учун шароит яратила бошлади. Шу мақсадда 1994 йилда Ўзбекистон Республикасининг инсонпарварлик ғояси билан йўғрилган Жиноят кодекси қабул қилинди [11].

Ушбу кодексда оилага ва ёшларга қарши жиноятлар сифатида вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни ёхуд ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш, болани алмаштириб қўйиш ва фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш, кўп хотинли бўлиш, вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш, ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш, ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш каби қилмишлар белгиланган.

Вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этиш бевосита ҳуқуқий норма билан тартибга солиниши XX асрга бориб тақалади. Унга қадар мазкур муносабатлар диний нормалар ёки одат ҳуқуқи билан тартибга солинган.

Жумладан, 1917 йилдан то 1991 йилгача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу босқич вояга етмаганларнинг жиноят қилишга жалб этиш жиноятининг кодифи-

кациялашганлиги, яъни жиноий-ҳуқуқий нормалар ва Олий Суд пленуми Қарорлари билан муҳофаза этилганликлари билан изоҳланади.

1920 йилда қабул қилинган “Ижтимоий хавфли хатти-ҳаракатларда айбланаётган вояга етмаганлар ишлари тўғрисида”ги Декрет ва Вояга етмаганлар комиссиясининг Йўриқномаси вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилди. Хусусан Декретнинг 5-моддасига мувофиқ вояга етмаган шахс ишида катта кишининг иштироки аниқланса, комиссия жиноий иштирокчилик белгилари тўғрисида тегишли суд ёки тергов органига хабар бериши лозим [12, 18].

Йўриқноманинг 14-моддаси 1-қисмига асосан судга бола манфаатлари йўлида ота-онани ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш ҳуқуқи берилган эди. Бироқ бу иккала ҳужжатда жиноят таркибининг алоҳида белгилари кўрсатилмаган бўлиб, бу камчилик келгусида РСФСР Жиноят кодекси қабул қилиниши билан бартараф этилган.

1922 йилда қабул қилинган РСФСР Жиноят кодексининг 5-моддасида мазкур қонуннинг вазифаси сифатида меҳнаткашларни жиноят ва ижтимоий хавфли таркибий қисмлардан муҳофаза қилиш белгиланган бўлиб, бундай муҳофаза жазо ва бошқа ижтимоий ҳимоя чораларини қўллаш орқали амалга оширилиши белгиланган.

1926 йилда қабул қилинган Жиноят кодекси ҳам вояга етмаганларнинг жиноий тажовузлардан ҳимоялаш масаласида олдинги кодексда назарда тутилган муҳофазалар келтирилган эди. Ягона қўшимча мазкур кодекснинг 158-моддаси 2-қисмида ота-она томонидан вояга етмаган шахсни таъминотсиз қолдириш, шунингдек тиланчилик билан шуғулланишга мажбур этиш учун жавобгарлик белгиланди.

Вояга етмаган шахсларнинг нормал ривожланишини таъминлаш мақсадида 1935 йилда 158¹-модда киритилиб, унда қишлоқ Кенгашлари томонидан тайинланган васийлар ва ҳомийларнинг вояга етмаган етим болаларнинг дайдиликка кириб кетганлиги учун жавобгарлик масаласи назарда тутилди.

1935 йил 7 апрелда СССР Марказий ижроия Кўмитасининг “Вояга етмаганлар ўртасида жиноятчилик билан кураш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида” Қарор қабул қилиниб, унга кўра болаларни турли жиноятларда иштирок этишга ундаган шахслар, шунингдек тиланчилик, чайқовчилик ва шу каби бошқа уларнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатадиган машғулотлар билан шуғулланишга мажбур этганлик учун 5 йилгача қамоқ билан жазоланиши белгиланган [13, 27].

Айни шу қоида кейинчалик РСФСР Жиноят кодексига киритилиб, унинг 73-моддаси 2-қисмида вояга етмаган шахсни турли жиноятларга жалб этганлик учун жавобгарлик белгиланди.

Вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этганлик учун жавобгарликни белгиловчи бу қоидаларга 1959 йилда қабул қилинган Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг нормалари дорасида кўплаб ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди.

Мазкур Кодекснинг 218-моддаси “Вояга етмаган шахсни жиноий фаолиятга жалб этиш” деб номланди. Мазкур ҳуқуқий нормада илк бора ундаш, даъват этиш, қизиқтириш каби атамалар эмас, балки бевосита жалб этиш атамаси қўлланилди. Ушбу норманинг номи жиноий фаолиятга жалб этиш деб ифодаланган бўлса-да, модда диспозициясида вояга етмаган шахсни жиноий фаолиятга ёки жиноят қилишга, шунингдек, тиланчилик, ичкиликбозлик, қимор ўйинларига жалб қилиш, уларда гиёҳвандлик моддаларини истеъмол қилишга мойиллик туғдириш ҳамда текинхўрлик билан яшаш мақсадида уларни

сақлаб қолиш учун улардан фойдаланиш учун жавобгарликлар белгиланган эди. Бу эса кўриб турганингиздек, гипотеза ва санкциянинг ўзаро номутаносиблигини намоён этмоқда. Яъни маълумки, ичкиликбозлик, тиламчилик каби иллатлар ғайриижтимоий хатти-ҳаракат ҳисобланиб, жиноий фаолият туркумига кирмайдди. Шундай экан модда номига мувофиқ ушбу ҳуқуқ нормасининг нотўғри тушунилишининг ва талқин қилинишининг олдини олиш мақсадида бу ғайриижтимоий ҳаракатларни алоҳида норма таркибида ифодаланишини давр тақозо қилди.

Шу муносабат билан 1972 йилнинг 27 июлида ва 1974 йилнинг 27 сентябрида Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши томонидан мазкур норма таркибига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиб, унга кўра Жиноят кодекси янги 218¹-модда билан тўлдирилди ҳамда вояга етмаган шахсни ичкиликбозликка жалб этиш алоҳида моддада ифодаланди. Мазкур модда доирасида оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳам белгиланган бўлиб, унга кўра агар вояга етмаган шахс ота-онаси, хизмат жиҳатдан қарам бўлган шахс ёки мунтазам равишда бошқа шахслар томонидан ичкиликбозликка жалб этилса оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланиши лозимлиги қайд этилди. Шу билан бирга, мазкур ҳуқуқ нормаси матнидаги вояга етмаган шахсда гиёҳвандлик моддаларини истеъмол қилишга мойиллик туғдириш учун жавобгарликни назарда тутувчи қисм чиқариб ташланди [14].

Жиноят кодексининг 218-моддасининг қолган қисми эски таҳрирда ифодаланди. Яъни биринчи қисмда вояга етмаган шахсни жиноий фаолиятга жалб этганлик ҳамда жиноят қилишга ундаш учун жавобгарлик назарда тутилган бўлса, иккинчи қисмда вояга етмаган шахсни тиламчилик, қимор ўйинлари, фоҳишалик билан шуғулланишга жалб этиш ҳамда текинхўрлик билан яшашда болалардан фойдаланиш

учун жавобгарлик масаласи ўз ифодасини топди. Юқорида қайд этилганидек иккинчи қисмда кўрсатилган ҳаракатлар жиноят таркибини ташкил этмайди ва шу боис алоҳида моддада берилиши лозим эди.

Ўзбекистон СССР Олий Кенгаши Президиумининг 1987 йил 7 августдаги Қарорига мувофиқ киритилган ўзгартиришларга биноан 218¹-моддага қўшимча ўзгартиришлар киритилди ҳамда Жиноят кодекси янги 218²-модда билан тўлдирилди. 218¹-модда икки қисмда ифодаланиб, биринчи қисмида хизмат жиҳатдан тобе бўлган вояга етмаган шахсни мастлик ҳолатига олиб борганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган. Иккинчи қисмда эса вояга етмаган шахс ота-онаси, хизмат жиҳатдан қарам бўлган шахс ёки бошқа шахслар томонидан ичкиликбозликка жалб этилиши оғирлаштирувчи ҳолат сифатида киритилди.

218²-моддада вояга етмаган шахсни гиёҳванд бўлмаган, шахсни гангитиб қўядиган дори воситаларини нотиббий мақсадларда ичишга жалб этилганлик учун жавобгарлик масаласи кўзда тутилди.

Вояга етмаган шахсни жиноий фаолиятга жалб этиш деб номланган 218-модда эса эски таҳрирда берилди.

Шуни қайд этиш лозимки, “жиноятга жалб қилиш” тушунчасига Олий суд Пленуми Қарорларида ҳам тушунтириш берилмаган. Бу эса олдинги суд Пленумларининг матнига мурожаат этишимизни ва уларни қиёсан ўрганишни тақозо этди.

1976 йилдан 1987 йилгача вояга етмаганни жиноят содир қилиш тушунчасига уч хил изоҳ берилган. Жумладан, СССР Олий суди Пленумининг 1969 йил 12 сентябрдаги 8 сон Қарорида кўрсатилишича, вояга етмаган шахсни жиноий фаолиятга жалб этиш деганда, уни жиноят содир этишга тайёрлаш, ундаш ёхуд жиноятга бажарувчи ёки ёрдамчи сифатида жалб этиш тушунилади.

СССР Олий суди Пленумининг 1976 йил 3 декабрдаги “Вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳамда уларнинг жиноий ва бошқа ғайриижтимоий фаолиятга жалб қилиниши ҳақидаги ишлар бўйича қонунларнинг қўлланилишига доир суд амалиёти тўғрисида”ги 16-сон қарорида эса вояга етмаган шахсни жиноят содир этишга жалб этиш деганда катталарнинг жисмоний ёки руҳий тазйиқ воситасида вояга етмаган шахсда жиноят содир этишга истак туғдиришга қаратилган ҳаракатлари тушунилиши лозимлиги қайд этилган.

Ўзбекистон ССР Олий суди Пленумининг 1987 йил 28 августдаги “Вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишларни кўриб чиқиш вақтида Республика судлари томонидан қонун ҳужжатларининг, СССР Олий суди Пленуми ва Ўзбекистон ССР Олий суди Пленуми раҳбарий тушунтиришларининг бажарилиши тўғрисида”-ги 3-сонли қарорида вояга етмаган шахсни жиноят содир этишга жалб этиш деганда катталарнинг жисмоний ёки руҳий тазйиқ воситасида вояга етмаган шахсда жиноят содир этишга истак туғдиришга қаратилган ҳаракатлари ҳамда уларнинг жиноят содир этиш тўғрисидаги таклифлари тушунилиши лозимлиги [15] қайд этилган.

Кўриниб турибдики, Пленум ёндашуви кескин равишда ўзгариб турган. Бу бир томондан илгари мавжуд қонунчилик мазмуни, иккинчи томондан жиноий-ҳуқуқий сиёсатдаги ўзгаришлар билан изоҳланади.

Вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этганлик учун жавобгарлик масаласи ривожланишининг учинчи босқичи 1994 йилдан бугунги кунга қадар босқични қамраб олади. Вояга етмаганлар ҳуқуқлари бош қомусимиз Конституция билан алоҳида муҳофазага олинган. Зеро Конституциянинг 45-моддасида “Вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясидадир”, деб белгиланган. Умуман олганда, бу даврда қабул қилинган норматив-ҳуқуқий

актларни шартли равишда икки гуруҳга бўлиш мумкин: а) вояга етмаганлар ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга, улар эркинлигининг кафолатларига қаратилган ҳужжатлар; б) вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этганлик учун жавобгарликни белгиловчи жиноий-ҳуқуқий тақиқлар, яъни Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси ва унга берилган “Вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида” Олий Суд Пленумининг 2000 йил 15 сентябрдаги 21-сон Қарори.

Мустақилликка эришган илк кунлардан оқ ёшлар раўнақига, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланди. Шу мақсадда, “Болалар ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”, “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”, “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликнинг профилактикаси тўғрисида”, “Ёшлар муҳофазаси тўғрисида”ги Қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 21 сентябрдаги “Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар фаолиятини такомиллаштириш ҳақида”ги 360-сонли ва бошқа қатор қарорларининг қабул қилинганлиги бунинг яққол исботидир. Санаб ўтилган мазкур норматив ҳуқуқий актларнинг барчаси юқорида келтирилган вояга етмаганлар ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга, улар эркинлигининг кафолатларига қаратилган ҳужжатлар гуруҳини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 127-моддаси биринчи қисмининг санкцияси 2008 йил 16 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Вояга етмаган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонунларига ўзгартириш ва қўшим-

чалар киритиш ҳақидаги Қонуни асосида баён этилган.

“Вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида” Олий суд Пленумининг 2000 йил 15 сентябрдаги 21-сон Қарорида фақат бир банд вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этиш масаласида бўлиб, унга кўра вояга етмаганларнинг катта ёшдагилар иштирокида содир этган жиноятлари ҳақидаги иш кўриб чиқиладиганда, катта ёшдаги шахс ва ўсмир ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг хусусиятини синчиклаб аниқлаш лозим, чунки ана шу маълумотлар катта кишининг вояга етмагани жиноят ёки ғайриижтимоий ҳаракат содир этишга жалб қилишдаги ролини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга бўлиши мумкин.

Мазкур Қарорнинг 7 бандида судларга 18 ёшга тўлган ва жиноятни қасддан содир этган шахсларгина вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилгани учун жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эканлиги тушунтирилсин деб кўрсатилган. Шунингдек, катта ёшдаги киши ўз ҳаракатлари билан вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилаётганини билгани ҳолда ёки шундай фикрга йўл қўйганини ҳам

аниқлаш лозим. Агарда катта ёшдаги киши шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилса-ю, унинг вояга етмаганлигини билмаса ёки билиши мумкин бўлмаса, бу ҳолда ЖКнинг 127-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортиш мумкин эмаслиги баён этилган. Айни нормада вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этиш деб тўғридан тўғри кўрсатиб ўтилмаган бўлса-да, 127-модда номи вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш деб номланишидан ҳамда ҳуқуқий норма аналогиясидан келиб чиқиб мазкур тушунтиришларни вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этишга нисбатан ҳам татбиқ этиш мумкин.

Хулоса сифатида шуни қайд этиш лозимки, вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга ва жиноятга жалб қилишни назарда тутган Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 127-моддасини назарий ва амалий жиҳатларига кўра такомиллаштириш талаб этилади. Жумладан, вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб этиш ва жиноятга жалб этиш масалаларининг ижтимоий хавфлилиги бир моддада баён қилиниши натижасида бу қилмишларнинг ижтимоий хавфлилигини инобатга ола олмаган.

REFERENCES

1. Boboyev H., Do'stjonov T., Hasanov S. "Avesto" - Sharq xalqlarining bebaho yodgorligi. -Toshkent: TMI, 2004. -B. 129.
2. Raxmonov A., Raxmonov A. Islom huquqi. – Toshkent: TDYUI, 2007. – B. 345.
3. Ibn al-Hasan ibn Muhammad ibn Habib al-Basriy al-Mavardiy. Al-ahkom as-sultoniya va-l-viloyat ad-diniya. -Qohira, 1973. (arab tilida). -B 219.
4. Abu Abdulloh ibn Ismoil Al-Buxoriy. Hadis.VI-son. AL-JOMI' AS-SAHIX, – Toshkent: Qomuslar Bosh tahririyati, 1992. – B. 348.
5. Temur tuzuklari. T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.1991 y.- B.96
6. Shodiyev J.M. Buxoro amirligining tashkil topishi va davlat tuzumi. Yurid. fan. nomz. ilm. dar. olish uchun yozil. diss... – Toshkent: TDYUI, 2008. – B. 45.

7. Xidirov Z.M. Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi, davlat va huquq tizimi. Yurid. fan. nomz. ilm. dar. olish uchun yozil. diss... -Toshkent: TDYUI, 2010. -B. 30.
8. Ahmedova M.T. Qo'qon xonligining tashkil topishi, davlat tizimi va huquq manbalari. Yurid. fan. nomz. ilm. dar. olish uchun yozil. diss... -Toshkent: TDYUI, 2008. -B. 16.
9. O'zbekiston SSRning Jinoyat kodeksi. -Toshkent: O'zbekiston, 1977. -B.84.
10. O'zbekiston SSRning Jinoyat kodeksi. -Toshkent: O'zbekiston, 1977. -B.88- 91.
11. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.// O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995 y., 1-son.
12. Sbornik normativnykh aktov SSSR., 1920 g. S.18.
13. Normativno-pravovyye akty SIK SSSR. Moskva, 1935 g.- s.27.
14. Vedomosti Verxovnogo Soveta UzSSR, 1972 g., №21,; 1974 g., № 27
15. Byulleten Verxovnogo Suda UzSSR, 1987, №7, s.8.